

MED PREKMURSKIMI ROJAKI V BETLEHEMU V PENNSYLVANIJ

Kratek zapis o delovnem in raziskovalnem obisku od 4. do 21. oktobra 1999

Mihael Kuzmič

Leta 1979, torej točno pred dvajsetimi leti, sem prvič obiskal Betlehem v Pennsylvaniji in se srečal s prekmurskimi izseljenci. Prve generacije s samega začetka našega stoletja ni bilo več med njimi, toda njihovi potomci so še govorili staro, arhaično prekmurščino in so bili čustveno do neke mere navezani na stare kraje svojih staršev. Bogastvo njihovega narodnega čustvovanja, pestre verske, kulturne in literarne dejavnosti ter ohranjeni stari običaji so me tako prevzeli, da sem si začel delati zapiske. Kolikor je bilo možno, sem tudi zbral zapisana in ustna gradiva o njihovem življenju.

Ob nekaj naslednjih obiskih sem še naprej zbiral gradivo za zgodovino tega segmenta slovenskega izseljenstva. Objavil sem številne članke in razprave. Delo bi rad zaokrožil, a je bilo vmes še nekaj vrzeli, ki bi jih lahko zapolnil samo s ponovnim obiskom Betlehema v Pennsylvaniji. Iz te potrebe se je rodila želja, ki se je z razumevanjem ZRC in Inštituta za slovensko izseljenstvo v Ljubljani tudi uresničila.

Središče moje raziskovalne pozornosti je bilo priseljevanje slovenskih rojakov v Betlehem in okolico v času od leta 1893, ko se je priselil Jožef Prelec, do leta 1924. Do leta 1918 so se priseljevali iz županij Vas in Zala z zahodnega dela Madžarske, po letu 1919 pa iz Prekmurja v tedanji Kraljevini SHS in malo pozneje Jugoslaviji. Pozoren pa sem bil tudi na vsa koristna gradiva po letu 1924. Obiskal sem predvsem naslednje cerkve in ustanove:

1. St. John's Windish Lutheran Church (Slovensko evangeličansko cerkev sv. Ivana) v Betlehemu. Pastor dr. Garry Langensiepen je pokazal veliko zanimanja za moje delo; v veliko pomoč sta mi bila tudi arhivar Frank Podleiszek in tajnica Sheila Novak. Sistematično urejajo cerkvene arhive in knjižnico.

Hranijo vse cerkvene knjige od leta 1910 dalje, velik del kartotek, korespondence. Večje število starih fotografij je dobro ohranjenih.

Posebna dragocenost so ohranjene številke časopisa *Szlobodna reics* iz leta 1929 in *Szlovenszke novine*, ki so ga nasledile. Hranijo tudi večje število časopisa *Amerikanszki Szlovincov Glasz*, toda le iz obdobja proti koncu izhajanja, to je iz četrtega in petega desetletja. Pravo presenečenje pa je bilo odkritje prevodov številnih dramskih del, ki jih je uprizarjala dramska skupina v tridesetih letih. Najpomembnejši pisci in prevajalci dramskih tekstov v prekmurščini so bili Jožef Novak, Aleksander Polgar, Aleksander Kardoš in pastor dr. Ernest Stiegler. Omenjeni pastor je napisal tudi roman v angleščini *So they shall reap...*, ki opisuje mesto in njegove prebivalce v prvih tridesetih letih tega stoletja. Glede na tematiko in privlačnost dogajanja bi ga bilo dobro prevesti in izdati v slovenščini in madžarščini. Dragoceno odkritje je tudi prekmursko-angleški slovar, ki ga je pripravil John Kucsan. Nekaj materialov sem fotokopiral, večino pa jih bodo mikrofilmali in bodo potem na voljo uporabnikom, kajti dokumenti so na tako starem in slabem papirju, da jih ni mogoče preslikavati.

V zadnjih letih se je med prekmurskimi rojaki zelo obudila slovenska narodna zavest. Cerkev sv. Ivana ima vse možnosti, da postane z bogatim cerkvenim arhivom in knjižnico najzanimivejši vzorec priseljske nacionalne cerkve v Betlehemu – tako za ogled kot tudi za raziskovanje.

2. St. Joseph's RC Church (Katoliška cerkev sv. Jožefa). Ustanovili so jo prekmurski katoliški izseljenci v drugem desetletju; od samega začetka jo vodijo frančiškani. Danes spada v okvir hrvaške frančiškanske kustodije. Župnik p. Joseph Galic je v Betlehemu šele dve leti in se v obilici pastoralnega dela še ni utegnil podrobneje seznaniti z arhivi in zgodovino župnije. Vseeno mi je dal precej koristnega in zanimivega gradiva, predvsem v obliki spomenic in priložnostnih jubilejnih publikacij.

3. St. John Kapistrano RC Church (Madžarska katoliška cerkev sv. Ivana Kapistrana). Ustanovljena je bila leta 1903. Do leta 1913 ji je pripadalo veliko slovenskih vernikov, potem so si zgradili svojo cerkev. Župnik Edward Bolez mi je dovolil pregled krstnih, poročnih in pogrebniških knjig za to obdobje. V njih je veliko prekmurskih priimkov z označbo krajev, od koder so prišli priseljenci v Ameriko.

4. Hungarian Evangelical Reformed Church (Madžarska kalvinska cerkev), v kateri je pastor Ronald Hari, potomec prekmurskih priseljencev. Tudi v cerkvenih knjigah te cerkve sem našel precej prekmurskih priimkov, kar lahko kaže na dejstvo, da so bili med prekmurskimi izseljenci tudi verniki kalvinske

veroizpovedi – ali pa samo na praktičnost evangeličanskih vernikov, da so se vključili v najbližjo cerkev z najbližjim naukom.

5. Bethlehem Public Library (Betlehemska mestna knjižnica) ima poseben, skrbno varovan oddelek, ki ga imenujejo kar »Bethlehem room«. V njem so zbrane vse knjige in (mikrofilmano) gradivo, ki se nanašajo na zgodovino mesta. Priseljenci z vso njihovo pestro zgodovino so predstavljeni v glavnem toliko in tako, kakor so se sami predstavili. Slovenski priseljenci so omenjeni malokrat in še to obrobno. Predstavlja jih samo nekaj cerkvenih jubilejnih brošur. Pregledal sem *City directories*, kjer pa sem naletel na velik problem. Do leta 1919 so imeli priseljenci iz Madžarske v veliko primerih iste priimke, čeprav so bili različne narodnosti. Npr. priimke Kovač, Horvat, itd so imeli madžarski, slovenski in hrvaški priseljenci. Na tej osnovi torej ni možno identificirati vseh slovenskih priseljencev; šele pozneje, po letu 1921 so v primeru obrtnikov, trgovcev, mesarjev, gostilničarjev v slovenskih časopisih pri njihovih reklamah omenjali tudi njihovo narodnost.

6. Lehigh University Library ima dva oddelka. S Slovenci se po njihovem pregledu in evidenci do zdaj še ni nihče znanstveno ukvarjal.

Moje raziskave so imele omejen časovni in tematski okvir, zato se nisem posebej posvetil narodnostnim, socialnim in dobrodelnim društvom v cerkvah in izven njih. Ravno tako ni bilo možno zbrati biografskih podatkov vseh tistih slovenskih rojakov na betlehenskem področju, ki bi si po svojem delu in vlogi zaslužili mesto v primernem biografskem pregledu pri njih v Ameriki ali pri nas v Sloveniji.

Na koncu bi rad zapisal še nekaj opažanj s tega potovanja. Prekmurski rojaki so od preloma stoletja naprej prispevali ogromen delež k materialnemu, gospodarskemu, kulturnemu, verskemu in političnemu razvoju mesta Betlehema in okolice. Toda o tem razen njih samih skoraj nihče ničesar ne ve. Zato bi bilo potrebno njihovo dosedanje delo doma v Ameriki in sodelovanje s Slovenijo dvigniti na višjo strokovno in znanstveno raziskovalno raven. Pri tem želim opozoriti predvsem na tri možna izhodišča:

a) V Betlehemu deluje že okrog devet let Združenje pobratenih mest Betlehem – Murska Sobota, ki je odločilno pripomoglo, da je bila leta 1996 podpisana v Betlehemu listina o pobratenju mest, v Murski Soboti pa je bila znova podpisana leta 1999. Podobno združenje ali društvo bi potrebovali tudi pri nas; v prihodnje bi usklajevalo obiske, akcije in projekte.

b) Strokovna društva v Sloveniji, npr. zgodovinsko, slavistično – bi se lahko povezala z ustreznimi društvi v Betlehemu in pripravljala skupne seminar-

je ali simpozije o temah s področja izseljenstva, ki sodijo na njihovo področje. Za zdaj lahko opazimo prve resne korake v to smer samo na cerkveno-teološkem področju med Senioratom Evangeličanske cerkve v Sloveniji in Evangeličansko teološko fakulteto v Philadelphiji v Pennsylvaniji.

3. Betlehem je univerzitetno mesto, čeprav le manjše, z okrog 5000 študenti. Sodelovanje med Univerzo Lehigh in slovenskima univerzama (ali vsaj nekaterimi fakultetami) bi lahko služilo ne le koristni izmenjavi profesorjev in študentov, temveč bi dolgoročno lahko pripomoglo k afirmaciji slovenskih izseljencev v tem predelu Pennsylvanije v strokovnih in znanstvenih krogih.

Zanimanje in pripravljenost nekaterih betlehemskega intelektualcev za sodelovanje v tej smeri (Stephen Antalics, Frank Podlesizek, Ronald Hari, Karl Krueger idr.) je dober temelj za upanje, da se nam obeta učinkovitejše raziskovalno delo.